

ljudi na Boljunštini jer niti je Boljun bio odsječen od ostatka svijeta niti su mještani Boljuna boravili isključivo u svome gradu. Prohodnost, komunikativnost i putovanja također su sastavni dio rukopisa te se može iščitati, primjerice, kakvi su bili trgovački putnici iz Opatije, kako je bilo u pulskoj bolnici i što su proživljavale rodilje iz Barbana i Kringe.

Ova izuzetno bogata etnografska monografija nezaobilazno je uporište svakom istarskom etnologu, kao i onome tko tek želi upoznati tradicijsku i povijesnu Istru. Također, a ne manje važno, knjiga se može čitati i kao zanimljiva povijesna priča sa svojim zapletima, temeljitim opisima i poukama, uz napomenu da je ipak (uz rječnik u samoj knjizi) važno vrlo dobro poznavanje istarskih govora da bi se knjigu moglo u potpunosti svladati i razumjeti.

I za kraj ističemo minijaturan isječak knjige, jednu od dražih nam poslovice: *Ki čeka dočeka. Ma ki put se i prevari*. Drago mi je da se nismo prevarili i da smo, nakon više od sto godina, dočekali ovu kapitalnu etnografsku monografiju istarske svakodnevice na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Ivona Orlić

Lidija Nikočević, *Zvončari i njihovi odjeci*, Novi Vinodolski – Zagreb – Pazin: Naklada Kvarner / Institut za etnologiju i folkloristiku / Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, 2014., 377 str.

Zvončari su već više od trideset godina predmetom istraživanja etnologije Lidije Nikočević. Autorica sama kaže kako je „živjeti na Kvarneru, a ne vidjeti zvončare na jednom od karnevalskih spektakala u Opatiji skoro nemoguće“ pa je posve razumljivo što ju je privuklo istraživanju toga običaja u svoj njegovoj kompleksnosti. Kao rezultat dugogodišnjega istraživanja na terenu pojavila se knjiga *Zvončari i njihovi odjeci*. U njoj se dubinski analizira ovu specifičnu pokladnu praksu ili običaj koji se održao do danas u zaleđu Rijeke i Opatije te je u međuvremenu dospio i na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

U uvodnome dijelu knjige „Istraživačka pozicija autorice – Od male s rucakon do članice povjerenstva za nematerijalnu kulturu“ (13-25) autorica piše o vlastitom iskustvu istraživačice na terenu, o poteškoćama na koje je pritom nailazila, o odnosima sa samim zvončarima koji su varirali od

početne skepse i rezerviranosti do postupnoga prihvaćanja. Autorica propitkuje svoju istraživačku poziciju na koju je utjecao dugogodišnji rad na terenu i vlastiti emotivni odnos prema zvončarima. Objašnjava mogućnosti promatranja fenomena zvončara kroz brojne binarne opozicije poput principa muškoga spram ženskoga, starih i mladih zvončara, starih i novih grupa, domaćih i novonaseljenih, lokalne zajednice i vanjskih centara moći, ophoda u vlastitome selu i drugdje, slabih međuljudskih kontakata tijekom godine i ritualnoga gostoljublja i druženja tijekom pusta te nekadašnjega i današnjega smisla nošenja zvona.

Središnji je dio knjige naslovljen jednostavno „Zvončari“ (26-279). U prvome poglavlju („Oblik“; 29-85) analiza zvončara počinje njihovom tipologijom jer svaka grupa ima svoje osobitosti po kojima se razlikuje od drugih. Primarno ih razlikujemo po izgledu i opremi, po broju zvona kojima su opasani, po tome što neki nose maske, dok drugi imaju cvjetna oglavlja te po odjeći. Kod svih je zvončara nezaobilazna ovčja koža, a većina ih u rukama drži *baltu* koja se razlikuje od zvončara do zvončara i rezultat je individualne kreativnosti. Nakon opisa opreme zvončara autorica posvećuje po nekoliko stranica svakoj od istraživanih zvončarskih skupina opisujući njihove ophode, specifičnosti i povijest. Većina tih skupina djeluje na zapadnome dijelu širega područja Kastavštine, a to su Rukavački, Zvonejski, Brežanski, Frlanski, Brgujski, Leprinački i Mučićevi zvončari te zvončari Vlahovega Brega i Korenskoga. S istočne Kastavštine dolaze Halubajski zvončari, najbrojnija zvončarska grupa koju karakteriziraju velike zoomorfne maske koje se nose na glavi i pritom ostavljaju snažan dojam na promatrača. Izvan granica Kastavštine nalaze se Munski, Žejanski i Lipajski zvončari te novoformirane grupe s više ili manje uporišta u tradiciji poput Grobničkih dondolaša te Zametskih i Kukuljanskih zvončara.

Slijedi poglavlje „Tijelo i njegove manifestacije u svjetlu odnosa pojedinca i društva“ (87-169), u kojemu se analiziraju oblici ponašanja koje zvončari iskazuju u pojedinim situacijama te osobine koje bi trebali imati kako bi postali dio toga odabranoga društva. Tijekom godina razvijaju se brojni stereotipi o naravi zvončara i predodžbe kakav bi on uopće trebao biti. Naravno, dijelom se mitologizira prošlost, čime se stvara idealistička slika zvončara kao čuvara tradicije i zaštitnika svojih krajeva, a posebno se uvažavaju obitelji u kojima se zvončarski običaj generacijski prenosi s očeva na sinove. Mnogi kazivači ističu kako su se s vremenom neke stvari izgubile.

Nekima se čini kako je danas lakše biti zvončar, a smatraju i da su nekadašnji zvončari bili snažniji i discipliniraniji. Autorica uspoređuje sličnosti između zvončara i navijačkih skupina ili sportskih ekipa na temelju njihove povezanosti i discipliniranosti te ponosa zbog pripadanja skupini. Dakako, u okviru tih skupina ima i rivaliteta, ali se taj rivalitet unutar grupe potiskuje dok se onaj prema drugim grupama naglašava. Pokladno doba izaziva u ljudima jake osjećaje koji rastu do razine euforije. Autorica navodi i neke događaje iz prošlosti koji bi se danas mogli okarakterizirati kao nasilni i neprihvatljivi, dok su u kontekstu nekadašnjega senzibiliteta, primjerice prema životinjama, bili tolerirani.

Autorica se nadalje bavi ulogom žena i njihovom perspektivom u odnosu na muški svijet zvončara. Postoje prostori koji su vezani isključivo za mušku populaciju, poput konoba i oštarija, dok se kao prostori zajedničke tjelesnosti navode *tancila*, plesovi pod maskama koji se održavaju za vrijeme pusta i za vrijeme kojih dolazi do intenzivnije interakcije među spolovima. Svoju ulogu u pusnim običajima imaju hrana i piće, posebno alkohol, koji se konzumira u gotovo svim prilikama tijekom pokladnoga razdoblja, a koji svojim djelovanjem pridonosi slobodnijem ponašanju sudionika. Takvo se ponašanje donekle tolerira, osim ako nije riječ o pretjerivanju, a slijedom toga i gubitku kontrole nad sobom, što nije poželjna karakteristika zvončara.

U poglavlju „Vrijeme“ (171-205) analizira se kategorija vremena u kontekstu trajanja *pusta*. Spominje se običaj vezan uz lutku *pusta*, toga vječnoga krivca, kojega se na početku poklada vješa, a na kraju spaljuje. Izmišljanjem i dodavanjem novih običaja produžava se vrijeme poklada, dok se u svrhu turističke promocije zvončari predstavljaju te idu na gostovanja i izvan pusnoga razdoblja, a što ne odobravaju sve zvončarske skupine. Za identitet pojedine grupe vrlo je važna njezina povijest i tradicija, barem onakva kakvom je oni doživljavaju, što je uzrok čestih polemika oko pitanja koja je grupa najstarija. Na takvo je pitanje nemoguće dati odgovor, osim, naravno, kod novoformiranih grupa za koje se zna kada su se osnovale ili obnovile svoje običaje. Događalo se i to da su pojedine grupe zbog raznih razloga nastale odvajanjem od većih grupa pa se tako ukupan broj skupina povećao zadnjih desetljeća. Bitno je spomenuti i kako je za jačanje identiteta važno pozivanje na prošlost kad su zvončari bili na razne način opstruirani od vlasti, ali su svojom upornošću i buntom naspram centara moći očuvali svoj

običaj. Očuvanju i nastavljanju prakse zvončarskih ophoda pridonose i dječje grupe zvončara pa se danas održavaju i smotre malih zvončara.

Poglavlje „Teritorij“ (207-255) analizira povezanost identiteta zvončara s lokalnom zajednicom, odnosno teritorijem. Velike su grupe poput Halubajskih zvončara ili Grobničkih dondolaša došle do te razine da su postale reprezentativni simboli vlastitih općina, dok je na zapadnoj strani situacija kompliciranija zbog postojanja više manjih grupa vezanih uz svoje mikroprostore. Također je zanimljivo vidjeti kako je nekadašnja granica, koja je podijelila Kastavštinu na talijanski i jugoslavenski dio, utjecala na zvončare. Nadalje se autorica bavi antagonizmom između ruralnoga i urbanoga u kontekstu odnosa prema Matuljima kao općinskom centru i odnosa prema novopridošlom stanovništvu koje ne poznaje lokalne tradicije. Upravo je zbog toga često dolazilo do nesporazuma, sukoba ili neprihvatanja, a premda sve češće dolazi do suradnje, ipak se zvončari prije svega doživljavaju kao čuvari lokalnoga, autohtonoga identiteta.

Slijedi poglavlje „Organizacija“ (259-279), u kojemu autorica opisuje aktivnosti zvončarskih skupina u organiziranju ne samo njihovoga glavnog događaja, zvončarskih ophoda, već i u organiziranju raznih drugih manifestacija, na kojima su im česti gosti druge zvončarske skupine, koje se primjerice natječu u boćanju ili potezanju konopa. Mnoge su zvončarske grupe osnovale svoje udruge, što im omogućava i dobivanje financijskih sredstava za svoje djelatnosti, ali im istovremeno nameće nove obveze i odgovornosti.

Nakon opsežne analize zvončara, u poglavlju se „Prema globalnome“ (283-333) zvončare analizira kroz njihovu pojavnost u medijima, raznim karnevalskim smotrama i turističkim manifestacijama, odnosno kroz njihovu prisutnost u suvremenom društvu i događajima. Kao članica Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu autorica je imala važnu ulogu u predlaganju zvončara za ulazak na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Međutim, nakon što je prijedlog bio prihvaćen, to je izazvalo razmirice među zvončarima. One su bile prvenstveno potaknute nejasnoćama oko toga što ta zaštita uopće znači, tko ulazi u okvir protekcije i što se s njom moguće dobiva ili gubi. Na kraju autorica iznosi svoja zaključna razmatranja o tome što zvončari predstavljaju danas, kada su se izgubila nekadašnja magijska značenja njihovih postupaka – prije svega za lokalnu zajednicu – i kada oni, kao čuvari lokalnih živih običaja koji se neprestano mijenjaju i transformiraju, predstavljaju

svoj kraj bilo da zvončarstvo ljubomorno čuvaju na svojem mikroprostoru ili ga predstavljaju na raznim manifestacijama izvan svojega kraja i izvan pokladnoga razdoblja. Brojne razlike među grupama rezultiraju konfliktima, posebno izraženima u vrijeme poklada. To pridonosi nastavku ove specifične pokladne prakse jer sve dok zvončarstvo u ljudima izaziva jake emocije, ono se razvija i živi dalje.

U posljednjem je dijelu knjige („Prikaz izvora i ranijih istraživanja“; 337-361) autorica podrobno opisala građu koju je koristila kako bi obogatila ovu zanimljivu monografiju. Tako nas upoznaje s filmovima o zvončarima, objavljenoj i rukopisnoj građi, relevantnoj pokladnoj literaturi u Hrvatskoj i teorijskim polazištima ove studije.

Monografija je bogata brojnim fotografijama, a cijeli tekst upotpunjuju dijelovi transkripata brojnih kazivača koje je autorica ispitala tijekom istraživanja. Knjiga je pregledna i čitka, sadrži mnogo zanimljivih detalja te će zasigurno privući brojne čitatelje, a pogotovo one koji sami sudjeluju u zvončarskim ophodima ili u nekim drugim pokladnim običajima.

Mirjan Flego

Srđa Orbanić, *Zaboravljena Istra. Zemljopisna i rudinska imena hrvatske Istre*, Pula: Histria Croatica C.A.S.H., 2013., 791 str.

Svjedocima su sveukupnosti ljudskih prošlih djelatnosti, koji interpretacijom postaju temeljima historiografske rekonstrukcije, pored konvencionalnih povijesnih izvora i toponimi ostvareni u interakciji čovjeka i, bilo na fizičkoj ili kompleksnijoj razini, bliske mu okoline. Kao relikviti viševrskih antropogenih, socio-ekoloških, društveno-gospodarskih, etno-kulturnih, ali pragmatičnih povijesnih procesa, toponimija u vlastitom semiotičkom potencijalu baštini ključ za raščlambu jezičnih, odnosno etničkih, kulturoloških, gospodarskih te inih stanja, odnosa i mijena određenoga povijesnog trenutka ili pripadajućih im povijesnih intervala. Sličan je potencijal, pored tradiranja elemenata „poluotočne monokulture“, prepoznao i Srđa Orbanić, autor opsežne zbirke toponimije hrvatske Istre, objavljene 2013. pod naslovom *Zaboravljena Istra. Zemljopisna i rudinska imena hrvatske Istre*.